

Gustaw STUDNICKI

Jeszcze o nazwach ulic i placów w Wadowicach

Nawiązując do opracowania Andrzeja Nowakowskiego pt. *Nazewnictwo ulic i placów w Wadowicach* („Wadoviana”, nr 1, 1998, s. 40-48) dorzucę w niniejszym szkicu kilka uwag i uzupełnień opartych o przegląd starych map Wadowic i zapisy w metrykach parafialnych.

Na mapie katastralnej z roku 1845, zachowanej w Urzędzie Geodezji w Wadowicach i zatytułowanej „Stadt Wadowice samt Enclave der einverleibten Gemeinde Mikołaj in Galizien Wadowicer Kreis” („Miasto Wadowice wraz z wcieloną enklawą gminy Mikołaj w obwodzie wadowickim w Galicji”) występuje kilka nazw dużych obiektów fizjograficznych. Są to: Mikołaj, Gotowizna, Łęgowa, Gornica, Łazówka, Ogrody i Barwałdzka.

Wójtostwo „Mikołaj” („Mikołaj”) sięgało od Skawy w rejonie mostu, obejmowało zabudowania dworu oraz pas gruntów pomiędzy dzisiejszymi ulicami J. Putka i Polną, przez gościńiec do Suchej, ulicami Zieloną i W. Bałysa aż ku granicy Choczni. Część „Mikołaja” do obecnej Al. Wolności jest podpisana na mapie jako „Miejscowy Plac”. Na południe od „Mikołaja” jest – jak dziś – Gotowizna. Przy samym moście na Skawie zaznaczono granicę obszaru, o który trwał spór pomiędzy miastem a wójtostwem. Chodziło pewnie o sprawę pobierania opłat przy wjeździe do miasta (a może przy moście na Skawie ?) zwanych mytem.

Obszar Wadowic ograniczony rzeką Skawą, wójtostwem „Mikołaj”, gościńcem do Suchej, dzisiejszą ul. Sienkiewicza i rzeką Choczenką, wtedy zwaną „Kaczyńskim Potokiem” („Kaczynia Bach”) nosił nazwę „Łęgowa” („Legowa”). Nazwa pochodziła zapewne od charakteru terenu, obejmującego głównie łąki (łęgi). Część miasta między drogą do Suchej, granicą wójtostwa i gościńcem wiedeńskim w stronę Andrychowa nazywała się „Górnica”. Północna część miasta na zachód od drogi do Zatora – to „Łazówka” („Lazówka”), mały klin w rejonie dzisiejszego cmentarza komunalnego – „Ogrody”, zaś tereny na wschód od drogi do Zatora za Kaczyńskim Potokiem (Choczenką), dzisiejsze „Podstawie” – „Barwałdzka”. Ta nazwa ma następujące uzasadnienie historyczne. W XVIII w. posesor Barwałdu Średniego Józef Moszczyński długo procesował się z wadowicką gminą o stawy pod Wadowicami należące kiedyś do miasta i około 1750 r. przyłączył je do włości barwałdzkich. Były to stawy o nazwach: Tarlik, Młyński, Łącznik, Szubienicznik, Granicznik, Pobocznik i młyn do nich należący. Stąd nazwa „Barwałdzka” (por. J. Putek, *Miłościwi panowie i krnąbrni poddani*, 1959, s. 136 oraz G. Studnicki, *Barwałd. Zarys dziejów*, 1994, s. 132).

Na wspomnianej wyżej mapie z roku 1845 są już niektóre nazwy placów i ulic w Wadowicach. Jest Główny Rynek, Górny Rynek (dziś Plac Kościuszki) i Bydłany Rynek przy Choczence u wylotu Zatorskiej Ulicy i Krakowskiej Nowej Ulicy, są ulice – Wiedeńska (dziś Mickiewicza), Lwowska, Nowotarska (część obecnej ul. Matki Boskiej Fatimskiej od Lwowskiej nieco za dzisiejszą ul. Cichą), jest ul. Piaskowa w rejonie dzisiejszego pl. Bohaterów Getta, Głęboka Ulica (obecna M. Wadowity, Kościelna Ulica (jak dziś), Wesola Ulica i Okrotny (?) Ulica (dzisiejsza ul. E. i K. Wojtyłów). Nowa Ulica (dzisiejsza Spadzista), Zawadzka Ulica (od Górnego Rynku w kierunku Zawadki). Te fakty przeoczył Andrzej Nowakowski pisząc, że dopiero w roku 1911 przybyły w mieście ulice: Piaskowa, Lwowska, Zatorska („Wadoviana”, nr 1, s. 42).

W księgach metrykalnych parafii Ofiarowania NMP w Wadowicach (m.in. w księgach zgonów) zaczęto systematycznie notować nazwy ulic od roku 1915. wcześniej zdarzało się to sporadycznie i dotyczyło zwykle starych nazw (np. ul. Lwowska, ul. Krakowska). W poniższym wykazie podaję lata, w których po raz pierwszy pojawiła się w metrykach nazwa ulicy, co jednak nie oznacza, że wtedy ją nadano. Wykaz daje jedynie orientację, od jak dawna funkcjonują niektóre nazwy. Ustalenie dokładnych dat nadania tych nazw wymagałoby dotarcia do uchwał Rady Miejskiej, co wydaje się trudne, a może wręcz niemożliwe, bo nie wiadomo, czy zachowały się stosowne źródła.

Oto nazwy ulic notowane w metrykach w dawnych latach: rok 1904 – Młyńska, 1917 – Spadzista, Tatrzańska, 1918 – Karmelicka, Batorego, Targowica, 1919 – Kręta, Iwańskiego, Trybunalska, 3 Maja, Marcina Wadowity, 1920 – pl. Kościuszki, Aleja Wolności, 1921 – Zbożowy Rynek, Sienkiewicza, Gimnazjalna, 1924 – Ogrodowa, Groble, 1927 – Kolejowa, Mydlarska, Sobieskiego, 1929 – Cicha, 1931 – Pułaskiego, 1932 – Legionów, 1933 – Szpitalna, Zegadłowicza, Nadbrzeżna, 1935 – pl. Marszałka Piłsudskiego, Niwy, 1936 – Barska, 1937 – Krasieńskiego, 1938 – Pierackiego, Oswalda Franka, 1939 – Kręta.

Niektóre nazwy ulic poświęcone pamięci wybitnych Polaków pochodzą bądź z czasów zaboru (np. ul. Mickiewicza, 1898, ul. Słowackiego, 1909), większość – z czasów II Rzeczypospolitej. Faktem dość znamienym było nadawanie nazw zasłużonym wadowiczanom, np. ks. Marcinowi Wadowicie (1567-1641), burmistrzom – Janowi Iwańskiemu (zm. 1907) i Teofilowi Klukowi (1860-1943), generałowi Oswaldowi Frankowi (1882-1934), wcześniej dowódcy 12 pp w Wadowicach. Precedens nadania nazwy ulicy osobie żyjącej uczyniono w stosunku do Emila Zegadłowicza, a powtórzono odnośnie Teofila Kluka. Stara jest również nazwa „Aleja Wolności” i nie ma nic wspólnego z II wojną światową. Tę ostatnią uwagę czynię z myślą o osobach, które mają skłonności do częstych zmian nazw ulic.

W latach przynależności Wadowic do Rzeszy niemieckiej (1939-1945) nastąpiła generalna zmiana nazw ulic i placów, związana z akcją germanizacji miasta. Spróbujmy na podstawie

dostępnych źródeł, to jest okupacyjnych adresów z metryk parafialnych, planu Wadowic z tamtych lat, zachowanego w Urzędzie Rejonowym w Wadowicach oraz luźnej karty z wykazem ulic przechowywanej w Zbiorach Historycznych im. M. Wadowity przypatrzeć się bliżej tym zmianom nazw. Poszły one w dwóch kierunkach:

1. Zniemczenia dawnych polskich nazw z zachowaniem ich charakteru,
2. Zamiany wybitnych polskich nazwisk na niemieckie.

Wśród ulic, które zachowały dawną nazwę, ale w języku niemieckim, znalazły się:

ul. Cicha – Stille Gasse („Stille” – cisza, spokój, milczenie, „Gasse” – uliczka),

ul. Kościelna – Kirchenstraße („Kirche” – kościół, „Straße” – ulica),

ul. Krakowska – Krakauer Straße,

ul. Kręta – Drehgasse („drehen” – kręcić),

ul. Młyńska – Mühl Straße („Mühle” – młyn),

ul. Mydlarska – Seifengasse („Seife” – mydło),

ul. Nadbrzeżna – Uferstraße („Ufer” – brzeg),

ul. Ogrodowa – Garten Straße („Garten” – ogród),

ul. Piaskowa – Sand Straße („Sand” – piasek),

Rynek – Ringplatz („Ring” – rynek),

ul. Szpitalna – Spitalgasse („Spital” – szpital),

Targowica – Marktplatz („Markt” – targ),

ul. Tatrzańska – Tatra Straße,

ul. Trybunalska – Gerichts Straße („Gericht” – sąd),

ul. Zatorska – Zator Straße.

Podobny charakter – choć niezgodny z przedwojennymi – miały nazwy:

Aleja Wolności – Park Allee czyli Aleja Parkowa,

ul. Kolejowa – Bahnhofstraße („Bahnhof” – dworzec, stacja kolejowa; zatem raczej ul. Dworcowa),
aleja do stacji kolejowej – Bahnhofsallee,

ul. Karmelicka – Kloster Straße („Kloster” – klasztor, ul. Klasztorna),

ul. Spadzista – Berg Straße („Berg” – góra, raczej ul. Górską),

ul. Mickiewicza – Bielitzer Straße („Bielitz” – Bielsko).

Części ulic nadano imiona sławnych Niemców, pisarzy, uczonych, polityków, wojskowych.

I tak:

ul. Barska nazywała się „Hermann Löns Straße”,

ul. Batorego – „Eichendorff Straße”,

ul. Iwańskiego – „Gneisenau Straße”,

ul. Krasińskiego – „Goethe Straße”,

ul. 3 Maja (Lwowska) – „Horst Wessel Straße”,
ul. Marcina Wadowity – „Scharnhorst Straße”,
ul. Pierackiego (Gimnazjalna) – „Boelke Straße”,
ul. Pułaskiego – „Schiller Straße”,
ul. Slowackiego – „von Richthofen Straße”,
Rynek Zbożowy – „Hindenburg Platz”,
dawna ul. Długa, później Sienkiewicza – „Immelmann Straße”,
ul. Sobieskiego – „Graf von Spee Straße”,
dawna ul. Studzienna, od 15 października 1932 r. – Żwirki i Wigury – „Bismarck Straße”.

Wśród wymienionych nazwisk były postacie dość „neutralne” i powszechnie znane m.in. w świecie literatury, jak wybitny poeta Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), autor *Fausta*, czy też Friedrich Schiller (1759-1805), pisarz i dramaturg, autor m.in. *Intrygi i miłości*, *Marii Stuart* i innych. Byli też pisarze mniej znani. Joseph von Eichendorff (1788-1857), to autor liryk, powieści, nowel i prac o literaturze, zaś Hermann Löns (1866-1914) – przedstawiciel kierunku zwanego „sztuką ojczyźnianą” („Heimatkunst”), deklarującego przywiązanie do „gleby” i germańskiej przeszłości, a wyrażanym głównie w popularnym gatunku zwanym „powieścią chłopską” („Bauernroman”). W latach 20. XX w. kierunek ten rozwinęli narodowi socjaliści w literaturę „krwi i gleby” („Blut und Boden”).

Ferdinand baron von Richthofen (1833-1905), był niemieckim uczonym, geologiem i geografem, profesorem uniwersytetu w Bonn, Lipsku, i w Berlinie, podróżnikiem, badaczem Kalifornii, gór Sierra Nevada i Chin, współtwórcą nowoczesnej geografii fizycznej. Bardziej prawdopodobne jest, że ulicę „dedykowano” Woframowi F. von Richthofenowi (1895-1945) feldmarszałkowi niemieckiego lotnictwa, b. dowódcy Legionu "Condor" w Hiszpanii, dow. 4 i 2. Floty Powietrznej.

Sporą grupę niemieckich patronów wadowickich ulic w okresie wojny stanowili politycy i wojskowi. Byli to: Otto von Bismarck (1815-1898), od roku 1862 premier Prus, 1871-1890 kanclerz Rzeszy, który doprowadził do zjednoczenia Niemiec pod hegemonią Prus, zwolennik antypolskiego kursu w polityce Prus. Paul von Beneckendorff Hindenburg (1847-1934), niemiecki feldmarszałek i polityk, 1916-1918 szef sztabu generalnego, 1925-1934 prezydent Rzeszy, w roku 1933 zatwierdził Adolfa Hitlera na stanowisku kanclerza. August Neithardt von Gneisenau (1760-1831), feldmarszałek i współorganizator armii pruskiej, który przyczynił się zwycięstw pod Lipskiem w roku 1813 i pod Waterloo pod roku 1815. Gerhard von Scharnhorst (1755-1873), generał pruski uczestnik wojny z Francją 1806-1897, dyrektor Departamentu Wojny, wspólnie z A.N. Gneisenau przeprowadził reorganizację armii pruskiej m.in. przez wprowadzenie powszechnej służby wojskowej. Max Immelmann (1890-1916), niemiecki pilot wojskowy, po raz

pierwszy wykonał akrobację lotniczą składającą się z połowy pętli i połowy beczki, zwaną na jego cześć „immelmanem”. Maximilian von Spee (1861-1914), hrabia, wiceadmiral niemiecki, dowódca eskadry okrętów zdążających z Oceanu Spokojnego do Europy, 1 listopada 1914 r. zwyciężył eskadrę brytyjską w pobliżu portu Coronel (Chile), 8 grudnia 1914 r. poległ w przegranej bitwie morskiej z flotą brytyjską w pobliżu Falklandów.

Najbardziej „ideologiczne” nazwy otrzymały dwie ulice: Legionów i 3 Maja. Ul. Legionów przemianowano na „Straße der S.A.” czyli Oddziałów Szturmowych NSDAP. Ul. 3 Maja otrzymała imię Horsta Wessela (1907-1930), działacza ruchu narodowo-socjalistycznego, członka S.A., od roku 1926 – NSDAP, autora słów do marsza pt. *Sztandar w górę*, który stał się drugim hymnem hitlerowskich Niemiec.

Autorowi nie jest z całą pewnością znane pochodzenie nazw dwóch ulic: „Boelke Straße” czyli ul. Pierackiego (Gimnazjalnej), oraz „Schlageler Straße” – Teofila Kluka (Poprzecznej). Boelke był prawdopodobnie oficerem niemieckiego lotnictwa, zaś Albert Schlageter (1894-1923) – nie Schlageler – również oficerem zasłużonym w czasie I wojny światowej.

Dodajmy na koniec kilka dat dotyczących powojennych zmian nazw ulic w Wadowicach, o których wspomina A. Nowakowski („Wadoviana”, nr 1, 1998, s. 44-45) i M. Hryniewiecki (*Ustrój i funkcjonowanie władz miejskich Wadowic w latach 1945-1950*, w: *Królewskie wolne miasto Wadowice. Studia z dziejów i ustroju miasta*, red. A. Nowakowski, Warszawa 1994, s. 122-164). Przedwojenną nazwę ul. Teofila Kluka zmieniono na „Poprzeczną” w dniu 1 maja 1945 r., ul. Tatrzańską na „Zegadłowicza” – 31 stycznia 1946 r., ul. Krakowską na „Daszyńskiego” – 12 kwietnia 1947 r., zaś na „Buczka” – 31 stycznia 1952 r., ul. 3 Maja na „Stalina” – 5 grudnia 1949 r., a na „1 Maja” – 27 października 1957 r., ul. Legionów na „Dzierżyńskiego” – w październiku 1951 r., ul. Barską na „Marksa” w roku 1953, ul. Iwańskiego na „Bieruta” – 18 czerwca 1956 r.

Źródła:

Mapa katastralna Wadowic z roku 1845 w Urzędzie Geodezji, plan miasta lat 1939-1945 w Urzędzie Rejonowym w Wadowicach, metryki parafialne oraz luźna karta z wykazem ulic w Zbiorach Historycznych im. M. Wadowity.